

Есперанто

Есперанто -{Esperanto}-	
Застава Есперанта	
Створитељ	Лудвиг Лазар Заменхоф 1887.
Употреба	интернационалан помоћни језик
Број говорника	матерњи: 200 до 2000 (1996) Секундарни језик: око 100.000 до 2 милиона
Категорија (сврха)	вештачки језик <ul style="list-style-type: none"> • интернационалан помоћни језик • Есперанто
Категорија (извори)	Вокабулар је преузет из романских и немачких језика; Фонологија преузета из словенских језика
Регулише	Академија за есперанто
Језички кодови	
ИСО 639-1	–{eo}–
ИСО 639-2	–{epo}–
ИСО 639-3	–{epo}– ^[1]

Есперанто (енгл. *-{Esperanto}-*) је плански креиран језик предложен за међународни други језик. Његове основне карактеристике је сачинио Лудвиг Лазар Заменхоф 1887. године.

Назив „есперанто“ потиче од псеудонима под којим је „*Прва књига есперанта*“ објављена: Доктор Есперанто — неко ко се нада да ће овај језик постати међународни (помоћни) језик свих људи. Данас је есперанто у употреби у разним сферама живота, укључујући путовања, дописивање, културну размену, књижевности оригиналној и преведеној и литератури (уопште) и у неким школама се учи факултативно.

Специјалне карактеристике

Језичка структура есперанта подржава природни ток људског размишљања и логичнији је од спонтаних (националних) језика. Веома продуктиван начин творења речи гарантовао је још у почетном стадијуму развоја језика изнијансиране могућности изражавања, што је још у раним стадијумима учења мотивисало ученике да напредују у учењу. Тако је сама заинтересованост брзо омогућавала стицање знања — неупоредиво пре но код учења националних језика.

Уопштено речено, месеци учења овог језика одговарали су годинама учења националних језика (као на пример енглеског или француског). Због претежно европске основе корена речи, на пример, азијатима је потребније дуже време учења, али ипак мање од времена за учење неког другог азијског језика.

Већ у поменутој Првој књизи есперанта (1887) Заменхоф је поставио темеље граматике у 16 правила (који разумљиво не могу објаснити све детаље језичке употребе). Ова граматика је ушла у систем докумената познат

под именом „Основи есперанта“, који по одлуци Првог Светског Есперанто Конгреса (*Universala Kongreso*) из 1905, обезбедио континуитет развоја језика.

Узорак
<p>La Patro Nia: (Auxskultu sondosieron ^[2]) <i>Patro nia, kiu estas en la ĉielo,</i> <i>sanktigata estu via nomo.</i> <i>Venu via regno,</i> <i>fariĝu via volo,</i> <i>kiel en la ĉielo, tiel ankaŭ sur la tero.</i> <i>Nian panon ĉiutagan donu al ni hodiaŭ.</i> <i>Kaj pardonu al ni niajn ŝuldojn,</i> <i>kiel ankaŭ ni pardonas al niaj ŝuldantoj.</i> <i>Kaj ne konduku nin en tenton,</i> <i>sed liberigu nin de la malbono.</i> <i>(ĉar via estas la regno kaj la potenco</i> <i>kaj la gloro eterne.</i> <i>Amen.)</i></p>

Фонд речи

Речи у есперанту потичу из различитих језика. Неке нове речи долазе из неевропских језика (као нпр. јапански), јер су те речи ушле и у друге језике и постале интернационалне, али у највећем делу потичу из најпознатијих европских језика – углавном из латинског, француског, немачког и енглеског. Због интернационалног карактера, многе речи припадају разним језицима, чак и ако је конкретна форма у есперанту слична оној у латинском.

Застава Есперанта

Етимолошки примери

- **Из романских језика**
 - из латинског: *abio, facila, sed, tamen, okulo, hepato, akvo*
 - из француског: *dimanĉo, fermi, ĉe, frapi, ĉevalo, butiko*
 - из италијанског: *ĉielo, fari, voĉo*
 - из осталих: *facila, fero, tra, verda*
- **Из германских језика:**
 - из немачког: *baldaŭ, bedaŭri, haŭto, jaro, nur*
 - из енглеског: *birdo, mitingo, spite, suno, teamo*
 - из осталих: *bildo, fiŝo, fremda, grundo, halti, hasti, hundo, ofta, somero, ŝipo, vintro*
- **Из словенских:**
 - из пољског: *celo, ĉu, krado, luti, mosxto*
 - из руског: *barakti, serpo, vosto*
 - из осталих: *klopodi, krom, prava*
- **Из других индоевропских језика**
 - из грчког: *kaj, biologio, politiko*

Принцип избора речи:

Дани у недељи су из романских језика, по француској форми речи (*dimancxo, lundo, mardo...*), многи делови тела по латинском (*hepato, okulo, brako, koro, reno...*), речи за време: из немачког (*jaro, monato, tago...*). Имена животиња и биљака углавном су дошли из научних латинских назива.

Као што је се у горњем примеру видело, многе се речи могу наћи у различитим језицима.

- **abdiki** по енглеском, француском, италијанском и латинском.
- **abituriento** по немачком и руском.
- **ablativo** по латинском, енглеском, италијанском и шпанском, али је позната у немачком и другим језицима.
- **funto** по пољском, руском, јидишу и немачком.

Даље, Заменхоф је брижљиво сачинио невелику базу корена речи (лексема) и афикаса (морфема) на основу чега су сачињена велика већина других речи (можда 500-2000 речи и афикаса).

Мада се Заменхоф трудио да интернационализује есперанто, он је ипак европоцентричан, због свог речничког фонда. Та особина није типична само за есперанто: већина каснијих пројеката су такође вукли лексику из европских широко употребљваних речи. Главна разлика између есперанта и других језичких пројеката потиче од неевропоцентричности његове граматике, и то је Заменхов објаснио као свој свесни труд. Делови речи са граматичком функцијом појављују се самостално из речника тако да је сваки текст разумљив без посебног граматичког објашњења. С друге стране, он је прилагодио граматичке градивне речце (између осталих: наставке речи) тако да Европљани – есперантисти нису нужно свесни баш те неевропоцентричности граматике есперанта.

Специфичне речи у есперанту

У есперанту нису све речи те које су значење и облик добиле из других језика. Дobar део речи су чисто есперантски идиоми, самостално рођени у есперанту, што због Заменховових разлога или због природне еволуције језика, коју творе они који комуницирају на том језику.

Може се приметити да представљена листа (по форми) садржи мешавину сасвим уобичајених речи и речи које се употребљавају у жаргону али се не налазе у постојећим речницима;

-{aliĝilo, edzo, espo (сленг за есперанто), gxi, kabei, nifo (по енглеском *UFO* то јест: НЛО), pli, plej, ujo, zamenhofa}-.

Томе се такође могу придодати корелативне речи и употреба афикаса као самосталних речи *igi, ilo, gee, umi*, итд).

Често је могуће наћи речи као: *-{aliel}-, -{alies}-, -{-iĉ}-, -{kaŭ}-* (= *-{kaj + aux}-*), *-{kaj}- -{ri}-*, али је то у супротности са правилима из нормирајућег зборника: *-{Fundamento}-*. Реч је о несвесним грешкама насупрот правилима или о намерним реформским покушајима појединаца или група људи.

По значењу:

-{krokodili/aligatori, fundamento, memzorganto, necesejo, kajmani, krokodili, krokodilo, fina venko, verda, verdo}-

Алфавет и ортографија

Писање или ортографија је веома једноставно и доста је слично српском или хрватском латиничном писму: један глас (фонема) за једно слово и обрнуто.

Есперанто употребљава латински алфавет, али пошто језик има више од 26 гласова, Заменхоф је морао да измисли нова слова, такозвана слова са капицом на врху. Слова c,g,h,j,s и u имају капичасту верзију ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ, ŭ и тада се читају као ћирилично ч, ц, х, ж, ш, џ.

У есперантским ТТТ-употребљавају се (у 2004) следећи начини за писање капичастих слова:

- 70%: права есперантска слова Уникод, понекад Latin 3: ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ, ŭ.
- 15%: сурогати по Н-систему: ch, gh, hh, jh, sh, u.
- 15%: сурогати по X-sistemo: cx, gx, hx, jx, sx, ux.

Еволуциони развој језика

Мада се есперанто показао сасвим подесним за међународну употребу, током његове историје није мањкало предлога за реформу неких детаља. 1908. године покушај реформе се завршио изродивши нови језик (и данас жив): Идо (*Ido*). Насупрот „Идоу“, есперанто од 1887. до данас има тихи константни развој, без радикалних промена. Те (некад скоро неприметне, некад жестоко сукобљене) језичке промене шириле су, осим општег пораста језичког фонда, такође и следеће тенденције:

- скраћивање коренске форме – нпр. *spontana* уместо *spontanea*
- неке форме (нпр.: *pafilego/топl*) престају да се употребљавају и улазе нове (нпр: *kanono/топl*)
- нијансирано обogaћење фонда речи нпр. *bleki* (= животињски глас) допуњен је листом речи за поједине животиње (по врстама).
- диференцирање паралелних форми – нпр.: *plaĝo* = обала за купање и сунчање од *strando* = обала (у природном смислу).
- употреба *k* (у неким случајевима *h*) уместо ранијег *hx*, углавном после *r*.
- употреба *-io* уместо *-ujo* у именима држава (Serbio/Serbujo).
- чешће прилошке одредбе - нпр: *lastatempo* уместо *en la lasta tempo*, *aviadile* уместо *per aviadilo*, *haste kaj laste* уместо *hastante kaj kiel la lasta*
- избегавање сложених глаголских облика
- употреба афикаса као самосталних речи – нпр: *ega, eta, emo, malo, iĝi, estro, estraro, ilo, ilaro, ejo, ismo*

Све су гласнија настојања да се у легитимној и нормирајућој форми (коју одобрава Академија за есперанто) на пример, уведе нова лична заменица за треће лице средњег рода „ri, ŝli) или консеквентна употреба ĝi за средњи род трећег лица једине и множине.

есперантске личне заменице

јединина						множина			неутрална	повратна*** (рефлексивна)
прва	друга		трећа			прва	друга	трећа		
	уобичајена	интимна*	мушка	женска	неутрална**					
mi	vi	ci	li	ŝi	ĝi	ni	vi	ili	oni	si

(*) архаизам – ретко употребљаван.

(**) бесполна, заменица „ĝi“ може бити употребљавана за ствари или бесполна заменица трећег лица за жива бића и људе. Ипак она најчешће се употребљава за ствари, животиње и децу (слично као заменица „оно“ у српском језику).

(***) У употреби само у трећем лицу

Језичка популација

Број људи који говоре есперанто је непознат. Могуће су само процене. Процене варирају између неколико стотина хиљада и неколико милиона. Неки сматрају да се ради чак и о више десетина милиона, али претпоставља се да је тада реч о свим људима који су се некада обавестили о основним елементима језика, можда учили на курсевима, још увек се сећају неколико речи, али који практично не владају језиком. Када би критеријум био упоредив са матерњим језиком, тада би тек која десетина хиљада људи спадала у ту језичку популацију.

Међу планским језицима (нпр, Интерлингва и Ложбан), есперанто је највише употребљаван и једини је чије трајање има импликације у скоро свим животним сферама. Интерлингва, главни конкурент есперанту између планских језика, има око хиљаду присталица/особа које се служе њиме.

Есперантски покрет

Најзначајнија есперантска организација је Светски есперантски савез (*Universala Esperanto-Asocio*). Он је већ неколико деценија члан УНЕСКО-а у сарадњи са УН, које су до сада прихватиле две резолуције у корист есперанта и есперантског покрета, у којима се истичу запажени резултати есперантског покрета и препоручује учење језика. Међутим, за разлику од латинског у средњевековној Европи и енглеског у нашем времену, есперанту недостаје мрежа школа, универзитета и училиа.

Најпознатији есперантски симбол је зелена петокрака, која симболизује наду на свих пет континената и део је есперантске заставе.

Култура

Есперанто поседује литературу и књижевност (што оригиналну што преведену). На есперанту се штампају часописи и новине, емитују радио емисије. Постоји есперантска музика и есперантско позориште. Есперантисти се окупљају једном годишње на Светском есперантском конгресу, који још има значај и фестивала, на Светском омладинском конгресу, Светском радничком конгресу и на многим другим стручним скуповима и посебним пригодама.

У време Интернета есперанто као језик, присутан је у значајној мери на Web-у, где постоје бројни сајтови на том језику, а постоје и специјализовани претраживачи, као на пример Гугл (*Google*) са језичким алаткама прилагођеним есперанту.

Википедија на есперанту спада у групу већих језичких заједница са дупло више одредница него на српском језику.

Критике

- Критике ^[3]
- Да ли је есперантски речник довољно развијен? ^[4]

Спољашње везе

- Вишејезички информациони центар о есперанту ^[5] на 60 језика
- Терминали код UEA ^[6]
- Датумска база оригиналних књига на есперанту и аутора на том језику, са библиографијама и сликама ^[7]
- Интервју са кинеским есперантистом ^[8], у коме се описује тежина учења есперанта за кинезе (звучна датотека).
- дискусионни форум "Ni parolas Esperante" ^[9]
- esperanto.net ^[10]

References

- [1] http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=epo
 - [2] <http://www.wikipedia.com/upload/paternoster-eo.mp3>
 - [3] <http://www.xibalba.demon.co.uk/jbr/ranto/>
 - [4] <http://www.rickharrison.com/language/bloated.html>
 - [5] <http://esperanto.net/>
 - [6] <http://uea.org/документација/библиографија.html>
 - [7] <http://www.geocities.com/origlit/lit/index.html>
 - [8] http://upload.wikimedia.org/wikipedia/eo/c/c3/Radiopolonia_20nov2004.OGG
 - [9] http://it.groups.yahoo.com/group/ni_parolas_esperante
 - [10] http://esperanto.net/info/index_hr.html
-

Article Sources and Contributors

Есперанто *Source:* <http://sr.wikipedia.org/w/index.php?oldid=5636768> *Contributors:* ArnoLagrange, Avala, Bogdanowic.Andjela, Bonzo, BraneJ, Crveni Baron, Dungodung, GajaR, Michaello, Pepsi Lite, RémiH, Univerzum, Wile E. Coyote, Zrno, Јованвб, Горан Анђелковић, Милант, Михајло Анђелковић, Покрајач, Саша Стефановић, Филип Кнежић, 15 anonymous edits

Image Sources, Licenses and Contributors

Слика:Flag of Esperanto.svg *Source:* http://sr.wikipedia.org/w/index.php?title=Датотека:Flag_of_Esperanto.svg *License:* Public Domain *Contributors:* Gabriel Ehrnst GRUNDIN

Лиценца

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported
[//creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)
